

УДК 82.02/.09+801.7+2=161.2
DOI: [https://doi.org/10.17721/UCS.2023.1\(12\).16](https://doi.org/10.17721/UCS.2023.1(12).16)

Софія Пузирко, студ.
e-mail: sophiepuzyrko@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ЯК КРОС-КУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Здійснено культурологічний аналіз важливості художнього перекладу як крос-культурної комунікації в процесі між-культурної взаємодії заради теоретичного осмислення умов і можливостей максимального взаєморозуміння та передачі досвіду між культурами різних держав. Як і будь-який вид перекладу, художній переклад – явище багатогранне та складне. З інституційного погляду його можна розглядати як специфічну форму літературної рецепції та культурного посередництва, як форму культурного виробництва, що має місце у специфічному середовищі на стику двох (часто національних) літератур та культур. Художній переклад залежить не тільки від локальних чинників, а й від динаміки глобального простору культурного обміну. Крос-культурна комунікація – це практика, яка вимагає посередництва, привласнення та переговорів. Літературний текст обробляється, споживається та інтерпретується цілком читачем, носієм певних ідеологічних та естетичних поглядів.

Ключові слова: переклад, художній переклад, культура, комунікація, крос-культурна комунікація, глобалізація.

Постановка проблеми. Процес глобалізації веде до розширення зв'язків між різними країнами, народами та їх культурами. Різні за своєю історією, традиціями, мовами та релігіями культури розвиваються, взаємодіють і впливають одна на одну за допомогою міжкультурної комунікації. Такі відмінності призводять до створення багатьох проблем, зокрема до зіткнень і конфліктів культур. Дуже часто ці конфлікти відбуваються через елементарне взаємне незнання культурних особливостей як на рівні індивіда або соціальної групи, так і на рівні окремих держав. Великий вплив має міжкультурна комунікація, яка відбувається за допомогою культурних обмінів і прямих контактів між державними установами, соціальними групами, рухами, завдяки науковому співробітництву, туризму, обміну культурними продуктами та послугами, а також новаторськими та творчими ідеями. Художній переклад як спосіб міжкультурної комунікації вирішує насамперед завдання взаєморозуміння суб'єктів комунікації. Вивчення характеру сприйняття художнього тексту іншої культури через переклад дає можливість визначення значних культурних розбіжностей.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання художнього перекладу та крос-культурної комунікації перебуває в полі зору науковців ще з початків їхнього зв'язку. Культурологічний аналіз художнього перекладу представлений працями С. Басснетт, Р. Белла, Д. Катана, А. Лефевра, С. Луо, Е. Ніда, К. Скотта та ін. Теорія крос-культурної комунікації є частиною наукових розвідок Т. Едварда, П. Ньюмарка, Г. Трагера, Е. Холла та ін. Дослідження художнього перекладу, культури, комунікації та крос-культурної комунікації ведуть К. Авруч, Л. Венуті, С. Кадера, А. Пім, Б. Хатім, Дж. Хаус та ін.

Мета статті – культурологічний аналіз ролі художнього перекладу в крос-культурній комунікації.

Виклад основного матеріалу. Переклад – це найважливіший засіб міжкультурної комунікації, оскільки є посередником, сполучною ланкою, що допомагає носіям однієї мовної культури знайомитися з різними формами культурного вираження представників інших культур. Художній переклад як один із видів комунікативної діяльності орієнтований на повну та адекватну передачу мови оригіналу, що містить всю сукупність імплікацій мови, соціокультурного плану. З інституційного погляду його можна розглядати як специфічну форму літературної рецепції та культурного посередництва, як форму культурного виробництва, що має місце у специфічному середовищі на стику двох (часто національ-

них) літератур та культур. Художній переклад нерідко мотивований динамікою як локальних чинників, так і глобального простору культурного обміну. Обидва ці контексти накладають свої обмеження на мешканців цього простору, літературних перекладачів. Бути художнім перекладачем означає займати позицію у своїй галузі культурного виробництва, але також означає займати позицію у цьому міжкультурному просторі. Контекстність перекладу відображається через текстове посередництво перекладача. Художній перекладач відіграє особливу роль у ланцюжку літературної комунікації між оригінальним авторським твором та кінцевим цільовим читачем тексту. Текстуальна присутність перекладача відноситься до його подвійної позиції як адресата та відправника, як читача та автора, але також стосується стратегії, свідомого вибору перекладача при вирішенні технічних проблем художнього перекладу, таких як літературний стиль [Nida, 1972].

Комунікація невіддільна від медіа і символів, які, в свою чергу, також взаємозалежні. Символи та медіа – це елементи, від яких залежать усі комунікативні дії. Ядром комунікації є інформація, яка існує як потік. У комунікативній діяльності немає ні поширення, ні поділу інформації. Культура існує у формі символів. Тільки у спілкуванні будь-який символ може набути сенсу та цінності. Без комунікації символи втрачають своє значення, а культура – шанс на існування. Отже, міжкультурна комунікативна діяльність може бути відокремлена від мови та символів, створених людьми. Саме через ці мови та символи люди можуть обмінюватися інформацією, реалізовувати передачу цінностей та реконструювати зміст [Luo, 2005]. Переклад як основний спосіб міжкультурної комунікації потребує і залежить більше від мови та символів, ніж від інших факторів. Без мови та символів переклад неможливий.

Термін "крос-культурна комунікація" запроваджено американським антропологом Едвардом Холлом ще 1954 року [J. Boase-Beier..., 2014]. Він визначає дане поняття як міжособистісне спілкування, яке характеризується певними подібностями та відмінностями учасників комунікації з огляду на їхню мову, спосіб сприйняття дійсності, системи цінностей та поведінки (вербально і невербально). Крос-культурна комунікація характеризується тим, що через безпосередній контакт її учасники вживають різні форми мови та дискурсивні стратегії, відмінні від тих, що використовуються при спілкуванні в одній культурі. Часто вживаний термін "міжкультурна комунікація" зазвичай відноситься до вивчення конкретних явищ

у двох і більше культурах і має додаткове значення для порівняння комунікативної компетентності у спілкуванні з представниками різних культур.

Спілкування вимагає посередництва: неможливо добре спілкуватися, не приділяючи належної уваги характеру сприйняття інформації. Це особливо вірно, коли йдеться про необхідність перетину як мовних, так і культурних кордонів. Простіше кажучи, комунікація не може вважатися зрозумілою, якщо потрібно уникнути передачі лише часткового уявлення про оригінал. Хоча ясність є важливим аспектом комунікації, вона не єдина в художньому перекладі. Очевидно, художній перекладач має справу не лише зі смисловою інформацією, а й з поетичними особливостями. Якщо стилістичні властивості оригіналу мають бути відтворені у перекладі, має бути створена комунікаційна інфраструктура для надання відносної повноти значення. З цього погляду основним завданням комунікації залишається семантична ясність, але в процесі художнього перекладу припущення щодо однорідності текстів потребує як культурної, так і літературної стійкості. Розбірливість і нередкованість культурного значення є небезпечними для перекладача, який прагне примирити і збалансувати ці конкуруючі вимоги. На практиці, однак, таким чином може бути створена певна дихотомія "або-або". За необхідності комунікація іноді віддає перевагу редукціонізму "заради прагматичного ефекту" [Newmark, 1982]. Насправді ця дихотомія хибна; комбінований семантичний та комунікативний переклад уникає надмірного спрощення. Багато факторів можна пояснити складністю художнього перекладу з погляду комунікації. Ньюмарк говорить про "врівноваження" перекладача, який бере до уваги такі фактори, як автор, читач, норми та культура цільової мови, а у разі художнього перекладу – літературні традиції [Newmark, 1982]. Перформативний акт художнього перекладу є невід'ємною частиною міжкультурної комунікації, успіх якої залежить від збалансованої схеми, яка виявляє усі межі культурного сенсу.

Функція перекладу переважно втілюється на соціокультурному рівні. Соціальні зміни та культурний розвиток часто пов'язані з розвитком перекладацької діяльності. На думку Ньюмарка, переклад може призвести до "повалення" конкретної культури та навіть соціальної системи, а також сприяти еволюції різних цивілізацій. "Переклад грецької літератури у Давньому Римі привів до народження латинської літератури. Поширення західної освіти на схід та великомасштабна перекладацька діяльність у період Руху четвертого травня сприяли формуванню та розвитку сучасної народної мови, а потім сприяли швидкому розвитку соціальної історії Китаю. Це, безперечно, найкраще свідчення соціальної та культурної функції перекладу" [Newmark, 1982: 18].

Художній переклад можна розглядати як форму міжкультурної комунікації, оскільки він включає обмін інформацією, ідеями та культурними цінностями між людьми та групами з різним мовним та культурним походженням. Художній текст є не лише продуктом індивідуальної творчості автора, а й формується культурним, соціальним та історичним контекстом, у якому він з'являється. При перекладі художнього твору проблема полягає не просто в пошуку еквівалентних слів іншою мовою. Перекладач також має знати культурний та історичний контекст вихідного тексту та цільової культури. Він мусить враховувати культурні відмінності та нюанси, що існують між вихідною та цільовою культурами, щоб точно передати зміст вихідного тексту. Також художній переклад як міжкультурна комунікація передба-

чає адаптацію тексту до культурних норм та очікувань цільової культури. Це означає, що перекладач повинен приймати рішення про те, як передавати певні культурні посилання, ідіоми та вирази, щоб вони були придатними та зрозумілими для цільової аудиторії. Перекладач також має враховувати стилістичні відмінності між вихідною та цільовою мовами, щоб зробити переклад не тільки точним, а й природним та швидким цільовою мовою.

Історію культури в просторі літератури можна представити як процес збереження та примноження текстів, тобто явищ культури. Таким чином, ми розглядаємо художній текст як елемент культури, де найбільш яскраво проявляється специфіка мовної та культурної своєрідності, історична інформація, ясно виражена картина світу. Художні твори відіграють важливу роль у діалозі культур, відбиваючи національний характер і національну самосвідомість, інколи ж навіть впливаючи на їх формування. Ця роль особливо яскраво проявляється при їх перекладі іншою мовою і при функціонуванні тексту художнього твору в іншій культурі. І лише такий контекст розкриє стан національної мови, літературно-мистецькі погляди суспільства тієї епохи, в якій створювався оригінал, картину духовного та інтелектуального життя певної мовної культури. Трансляція художнього твору у культурі, що його сприймає, стає певним феноменом, у якому віддзеркалюється специфіка тієї чи іншої культури, життя її представників (людей, особистостей, історичних постатей) у конкретний історичний момент епохи. У результаті перекладу у процесі трансляції художній твір віддзеркалює специфіку відповідної культури. Перекладені художні твори, будучи частиною національної літератури, проникаючи в іншу мовну культуру, значною мірою сприяють її збагаченню та розвитку. Тільки через переклад художній текст стає ретранслятором інформації, закладеної в самому тексті, в іншу культуру. Художній текст, що перекладається, є сполучною ланкою у діалозі культур і займає величезне місце в обміні культурними та духовними цінностями між різними мовними культурами. Фактично переклад художніх текстів став першим міжнародним засобом масової комунікації, оскільки видання перекладів художніх творів іноді значно перевищувало тираж самого оригіналу. Без перекладу художньої літератури як пам'ятки національної мови неможливі діалог культур та культурно-літературні зв'язки [Cadera, 2016].

Переклад – це перший крок людського суспільства до спілкування та розуміння одне одного. Чи то у східному суспільстві, чи у західному світі історія перекладу – це яскрава історія міжкультурної комунікації та розвитку. З прискоренням темпів глобальної економічної інтеграції дедалі частішим стає обмін у галузях науки та технологій, економіки, культури тощо між країнами світу. Потреба перекладу стає дедалі більше, і його важливість також підкреслюється. Крім того, чим більше розвивається людське суспільство, тим більше в ньому втілюється дух відкритості та спілкування. Але, тим не менше, воно залишається самодостатнім. Щоб вийти із замкнутого світу, людське суспільство має почати контактувати із зовнішнім світом, щоб встановити відносини спілкування та просуватися до мети взаєморозуміння та загального розвитку. Переклад, як міст, поєднує дві різні культури та відіграє важливу та незамінну роль у процесі спілкування між різними культурами. «Відомий поет Гете закликав до руйнування національних кордонів та активного здійснення культурних обмінів між різними національностями. На його думку, переклад відіграє "вирішальну роль" у культурному обміні

людства, виконуючи не лише роль комунікації, а й функцію творення. Звичайно, що стосується дійсності, то причина, через яку Гете став всесвітнім Гете, і причина, через яку його літературна життєва квітка поширилася по всьому світу, лежить на мості перекладу» [Dixon and Bortolussi, 1996: 420].

Художній переклад також відзначений культурними повідомленнями та алюзіями, які можуть поставити його на межу неперекладності та кинути тінь на міжкультурну комунікацію. На перший погляд, ці посилення та алюзії демонструють тенденцію ускладнювати розуміння. Однак якщо перекладач художнього тексту вирішить передати сенс, ігноруючи весь матеріал, який, на його думку, здається несуттєвим, то результат буде негативним. Меседжі та алюзії аж ніяк не зайві, від них залежить ефективне літературне спілкування. Вихідний та цільовий читачі мають різноманітні способи декодування, що ускладнює завдання комунікації для цільового читача у ситуації перекладу. Референтна функція часто відрізняється в іншому мовному та культурному контексті. Проте, дотримуючись цілісності оригіналу, що обмежує переклад, перекладач все ж таки повинен знайти спосіб відтворити посилальну множинність тим чи іншим способом, що може виявитись проблематичним. Однак навіть якщо вибрано цілеорієнтованість, обробка референтів не може бути виключена. Зрозуміло, що переклад неспроможний повністю передати закладений автором зміст, а інклюзивність, включаючи референтну зв'язність, неможлива. Загалом, коли дослівна передача посилянь чи алюзій не працює, пошук перекладачем функціональної еквівалентності є примирливою альтернативою. Ґрунтуючись на побудові динамічного функціонування комунікації, художній переклад може використовувати низку пов'язаних стратегій для відтворення впливу оригіналу на цільового читача.

Ще один важливий показник міжкультурної комунікації полягає у зв'язку між сигніфікацією та інтертекстуальністю в художньому перекладі, де значення належать до інших текстів вихідної культури. Після повідомлень і алюзій інтертекстуальність ускладнює передачу того, що мається на увазі в вихідному тексті. Враховуючи культурні та історичні відмінності, хиткість інтертекстуальності щодо читання посилюється актом перекладу, а також, що не менш важливо, процесом переписування, під час якого інші тексти читаються автором, який потім переписує їх, вплітаючи в джерело, яке є результатом переписування контекстів [Katan, 2008].

Крос-культурний діалог не може існувати без контексту, а акт художнього перекладу формується та обмежується контекстуальними факторами. Потрібні подальші дослідження основної функції або ролі міжкультурного контексту в художньому перекладі. Переклад обов'язково тягне за собою контекстуальні зміни або коригування, і хоча передача загальноприйнятого текстового переносу є проблематичною, коли йдеться про контекст, ситуація дещо інша. Існування контексту допомагає уточнити або пояснити значення, але оскільки переклад бере участь у двох наборах контекстів, перетин яких дестабілізує створення сенсу в цільовому тексті, це може призвести до міжкультурного непорозуміння. Два набори контекстів, які можуть бути або не бути схожими чи порівняними і які можуть належати або не належати до тих самих історичних періодів, здатні генерувати різні значення. Це пов'язано з тим, що переклад здійснюється іншою мовою, в іншому контексті та для іншої аудиторії, що призводить до трансформації, яка визначається іншим значенням, додаючи суттєвої

складності до всієї практики міжкультурного спілкування. За відсутності усвідомлення культурного зміщення та культурного взаємозв'язку художній переклад навряд чи може функціонувати. Художній переклад акцентує увагу на передачі культурного значення, оскільки в цій ситуації текстове відтворення є міжкультурним й естетично залежним. Тим часом, у поєднанні з цим новим контекстом, інша перспектива впроваджується в міжкультурну адаптацію, щоб уникнути дихотомізації двох наборів контекстів, створених перекладом [Katan, 2008].

Переклад стосується не лише одного, а кількох контекстів, деякі з яких можуть бути непомітними або, здавалося б, не заслуговують на увагу. Проте всі вони сприяють відтворенню того чи іншого художнього тексту, що перекладається. Всеосяжний контекст перекладу складається з масиву пов'язаних або взаємопов'язаних контекстів. Перш за все, це історичний контекст. Вихідний текст належить минулому, і під час перекладу таких текстів на цільову мову існування історичного контексту не можна заперечувати, і перекладач повинен це враховувати. Дерріда стверджує: "І вже зрозуміло, що навіть у французькій мові речі змінюються від одного контексту до іншого. Тим більше в німецькому, англійському та особливо американському контекстах, де одне й те саме слово вже пов'язане з дуже різними конотаціями, флексіями та емоційними чи афективними значеннями" [Derrida, 1988]. Різні культурні місця та контексти надають значення різним інтерпретаціям. Контекстуальні зміни породжують інтерпретаційні можливості, а також непомітно чи не дуже змінюють різні аспекти значення та те, як вони пов'язані зі змінним контекстом. Різні процеси конструювання та реконструкції смислу забезпечують формування тексту перекладу.

Впливаючи на цільову культуру, переклад буває як позитивний, так і негативний. Але загалом енергійна перекладацька діяльність і розвинена справа перекладу часто сприяють прогресу цільового суспільства та процвітанню культури. Багаті та колоритні іноземні культури привносять нову життєву силу в цільову мову завдяки перекладацькій діяльності та сприяють розвитку та процвітанню культури цільових спільнот. Переклад також може бути потужною силою впливу та трансформації цільової культури та адвокації історії та культури завдяки соціогуманітарному знанню. Факти доводять, що переклад відіграє важливу й унікальну роль у процесі світової цивілізації. Вона тісно пов'язана з накопиченням людської культури, розвитком і прогресом суспільства.

Висновки. Переклад – це засіб спілкування між різними світоглядом та культурними досвідами, пов'язаними комунікаційною інфраструктурою, що забезпечує потік знань та інформації. Одним із способів забезпечення та розвитку глобальної комунікації є художній переклад. Ефективність перекладу є першорядним завданням, яке нерозривно пов'язане з тим, чи вдасться йому донести видатні літературні твори до цільового читача. Це багато в чому залежить від якості комунікації і передбачає більше, ніж семантичний переклад, бо передача літературного значення через переклад має бути центральною. Соціально-політичний вимір не можна відокремити від відмінності та різноманітності, властивих практиці перекладу. На відміну від інших видів перекладу, поетика відіграє помітну роль у художньому перекладі у міжкультурному контексті, і формування естетичного задоволення та естетичного смаку має важливе значення. Невідповідність одного контексту іншому призводить до реконтекстуалізації. Виявлене та усунене у процесі перекладу сенсове непорозуміння,

що викликає занепокоєння, і контекстуалізація з боку перекладача можуть допомогти помістити текст у конкретний історичний момент, забезпечуючи основу для вдалої інтерпретації. Спочатку контекстуалізований культурний матеріал деконтекстуалізується, щоб полегшити спілкування, а потім реконтекстуалізується, щоб цільовий читач міг взаємодіяти з представленим культурним матеріалом. Інтерпретація, контекстуалізація та реконтекстуалізація включають міжкультурні посилання та алюзії, а також інтертекстуальне розуміння. Опосередкування є невід'ємною частиною міжкультурної комунікації, крім відновлюваності та невідновлюваності вихідного контексту (для того щоб привнести чужорідність, що проявляється як невідоме чи незнайоме, до цільового тексту і зробити його зрозумілим цільовому читачеві), оскільки може відбутися примусове перенесення значень. Тому потрібна літературна відповідність, яка підкреслює нестійкість і невизначеність сенсу художнього твору. Це сприяє складності та взаємопов'язаності численних вимірів художньої комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Boase-Beier, J. Fawcett, A. Wilson, P. (2014). *Literary Translation: Redrawing the Boundaries*. New York, Palgrave Macmillan. doi:10.1057/9781137310057.
- Cadera, S. M. (2016). Literary retranslation in context: a historical, social and cultural perspective. *Literary Retranslation in Context*. Eds. S. M. Cadera, and A. S. Walsh. Oxford and New York, NY, Peter Lang. doi: 10.3726/b10749
- Derrida, J. (1988). Letter to a Japanese Friend. Trans. David B. Allison. *Derrida and Différance*. Eds. D. Wood, and R. Bernasconi. Evanston, IL, Northwestern University Press, 1–8.

Sophia Puzyrko, Student
e-mail: sophiepuzyrko@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

- Dixon, P., and Bortolussi, M. (1996). Literary communication: effects of reader-narrator cooperation. *Poetics*, 23, 6, 405–430.
- Katan, D. (2008). Translation as Intercultural Communication. *The Routledge Companion to Translation Studies*. J. Munday (Ed.), London and New York, Routledge, 74–92.
- Luo, X. (2005). Ideology and literary translation. *Stud. in Transl. Theory and Pract.*, 13, 3, 178–187. doi: 10.1080/09076760508668990
- Newmark, P. (1982). A further note on communicative and semantic translation. *Babel*, 28, 18–20.
- Nida, E. A. (1972). Communication and translation. *Bible Transl.*, 23, 309–316.

REFERENCES

- Boase-Beier, J. Fawcett, A., Wilson, P. (2014). *Literary Translation: Redrawing the Boundaries*. New York, Palgrave Macmillan. doi:10.1057/9781137310057.
- Cadera, S. M. (2016). Literary retranslation in context: a historical, social and cultural perspective. *Literary Retranslation in Context*. Eds. S. M. Cadera, and A. S. Walsh. Oxford and New York, NY, Peter Lang. doi: 10.3726/b10749
- Derrida, J. (1988). Letter to a Japanese Friend. Trans. David B. Allison. *Derrida and Différance*. Eds. D. Wood, and R. Bernasconi. Evanston, IL, Northwestern University Press, 1–8.
- Dixon, P., and Bortolussi, M. (1996). Literary communication: effects of reader-narrator cooperation. *Poetics*, 23, 6, 405–430.
- Katan, D. (2008). Translation as Intercultural Communication. *The Routledge Companion to Translation Studies*. J. Munday (Ed.), London and New York, Routledge, 74–92.
- Luo, X. (2005). Ideology and literary translation. *Stud. in Transl. Theory and Pract.*, 13, 3, 178–187. doi: 10.1080/09076760508668990
- Newmark, P. (1982). A further note on communicative and semantic translation. *Babel*, 28, 18–20.
- Nida, E. A. (1972). Communication and translation. *Bible Transl.*, 23, 309–316.

Надійшла до редколегії 22.03.23

LITERARY TRANSLATION AS CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

The article carries out a cultural analysis of the importance of literary translation as cross-cultural communication in the process of intercultural interaction for the sake of theoretical understanding of the conditions and possibilities of maximum mutual understanding and transfer of experience between the cultures of different states. Like any kind of translation, artistic translation is a multifaceted and complex phenomenon. From an institutional point of view, it can be considered as a specific form of literary reception and cultural mediation, as a form of cultural production that takes place in a specific environment at the junction of two (often national) literatures and cultures. Literary translation is often motivated not only by the dynamics of local factors, but also by the dynamics of the global space of cultural exchange. The translator has the status of a mediator between cultures. The target text, like the original text, is a cultural semiotic product. Translation is undoubtedly an act of intercultural communication; this should be the unquestionable starting point for any modern research in translation. It is obvious that the aim of the present article is not to challenge indisputable facts. Rather, the main point is that what presents itself as a unanimously accepted thesis is in fact open to multiple interpretations due to the polysemy of the term culture. The cultural aspects of translation are inevitably affected by the still unsettled debates about culture. The translator is a specialist in intercultural communication. He knows how to determine the most appropriate means of mediation for the desired meaning in a given socio-cultural context. Communication is a common and well-known part of our lives that we often do not pay attention to its importance. Moreover, we often participate in the communication process only as senders and recipients of information without being aware that we are dealing with a complex process, which itself contains many interconnected steps with each other. Human society is built and exists precisely thanks to the human ability for communication. Cross-cultural communication is hard work that requires mediation, appropriation, and negotiation. The literary text is processed, consumed and interpreted by the target reader, the bearer of certain ideological and aesthetic views.

Keywords: translation, literary translation, culture, communication, cross-cultural communication, globalisation.